

אור ישראל – מאיר המכתב

אור ישראל

חמשה מכתבים הראשונים, הם אשר כתב אדמו"ר זצוק"ל בתחילת בואו מווילנא לקאוונא בשנת תר"ט, לתלמידיו ומקורביו בעיר ווילנא:

א.

ידידי האהובים אני אתחיל לכתוב.

את תכלית רצוני אשר אני מציע לפניכם תמיד הוא ליתן לבבכם על דברי ולהתבונן בהם אם אכן אין אמת בדברי.

ברגע אחד היו נכנסים מוסרי באזניכם, וזמן מועט לאחר מכן הדברים נעלמו כלא היו. כאילו באוזן אחת נכנסו ובאוזן אחרת הלכו!

אין דרך אחרת להסביר תופעה זו אלא בהרגל בשימוש בתכונה השלילית שלא להתבונן בענינים הנוגעים ביראה ומוסר. ותחת זאת מתנהגים בנושאים האלו כפי שהלב חושק, כמעשה הבהמה.

הלא תראו את מנהג העולם, לעיין ולהתבונן בכל הענינים הגשמיים. כמה יתבונן הסוחר בסחורתו טרם יסגור עסקה, אם לעשותו או לא. גם יחשוב בינו לבין עצמו, וגם יתייעץ עם חבריו הנאמנים. יחקור על הפרטים לבקש אם יש נקודת תורפה. עד אשר יתברר לו הדבר עד כמה שידו מגעת.

וכן הדבר מצוי בלימוד התורה הקדושה, כל אחד לפי ערכו יעיין ויתבונן בה לגלות את מעמקה, ולחדש חידושים ולתרוץ קושיות, ולא יסתפק בסקירה שטחית בעלמא לפני שמוציא מסקנה אליבא דהלכתא.

אמנם לא כן הדבר בדרכי המוסר, אשר ההתבוננות בה עניינה החיפוש בכל דרכי אדם ומעשיו, וההישמרות מנטיית הרצון [אחר הערב לו] ומהיצר המפריע ומונע כל דבר טוב, הרי המה הדברים ההכרחיים לשם השגת היראה. וממילא בעל כרחך שלימוד המוסר וההנהגות הטובות לא ייקבעו בלא תחבולות גדולות, כדי לכפות את כלי המוח לעמול אף בדברים אלו. עד שיעשה הדבר רושם חזק בלב, לתת עוז ותעצומות לאברים החיצונים, להוציא לפועל את הענין, כך שהתאוות הגופניות הפחותות לא יעצרוהו, וכן הקנאה והכבוד הבזויים, ובכל האמור רבה מאוד עצלות האדם. עד כדי כך שאפילו אם יפנה לכך זמן מועט יהיה לו הדבר למעמסה, עד אשר יחשב לו הדבר כביטול הזמן.

עתה מה עלינו לעשות: עומדת לפרוץ עלינו המלחמה, היצר אורב לנו, התאוה מחוסרת רסן, המדות סוערות, כלי המלחמה אין. איך יתכן ליצור כלי מוכן לפעולה אם הפועל אינו רוצה לעשות את אותה הפעולה, כמו כן אין תקוה להנצל

ידידי הנאהבים אתחיל לדבר.

את מגמת רצוני אשר הצעתי לפניכם תמיד. ליתן לבבכם עליהם ולהתבונן בהם בינה, אם אמת יהגה חיבי.

כמעט רגע היה נכנס דברי באזניכם, ועוד מעט קמ ואיננה, באוזן אחת באו ובאוזן אחרת הלכו!

אין זאת כי אם החסרון המורגל שלא לתת לב בענינים הנוגעים ביראה ומוסר, כי אם להתנהג בהם אחר התאוה החפשית לפי נטיית הרצון, כמעשה הבהמה.

הלא תראו בהמנהג הידוע המשוטט על פני תבל. לתת עיון והתבוננות בכל הענינים הגשמיים. הסוחר במרכולתו, כמה התבוננות ישתמש טרם יבצע העסק אם לעשות או להדול. יחשוב בנפשו ויתייעץ עם ריעיו הנאמנים לו. יתור על הפרטים. יבקש מקום הטעות. עד יוציא הדבר לאור לפי כחו.

כן בלימוד התורה הקדושה כל אחד לפי ערכו. יעיין ויתבונן בה לגלות מטמוניה. ולחדש חידושים ולפרק היות. לא ידלג בסקירה אחת. להחליט הדבר החלט פסוקה:

לא כן בדרכי המוסר. אשר ההתבוננות בה החיפוש בכל דרכי ומעשה האדם. להשמר מנטיית הרצון. ומהיצר המפריע ומונע כל דבר טוב ומעולה. ההכרחי ומחויב להשגת היראה. ולא תקום המוסר וההנהגה טובה בלא תחבולות גדולות. לאסור כלי המוח לזה. עד שיעשה רושם חזק בלב. לתת עוז ותעצומות לאברים החיצונים. להוציא לפועל הענין המעולה. כל יעצרוהו תאוות הגופניות הפחותות. הקנאה והכבוד הבזויים. ובכל זה עצלות האדם רבה בזה. למעמסה תהי לו אם יפנה את עצמו זמן קצר לזה. עד אשר גם לביטול הזמן יחשב לו!

עתה מה לעשות. המלחמה נכונה. היצר מארב. התאוה משוטטת. המדות מרגשות. כלי המלחמה אין. היעשה כלי למעשהו בלתי פועל נרצה לזה. כן אין תקוה להנצל ממוקשי מות. בלתי אם נחזיק בכלי המלחמה.

¹ כמעט אין חכמה בעולם המלווה בכה הרבה טעויות כחכמת המוסר. ויש טעם לזה, עמוק בלב מקננת הנטייה להשאיר את עניני מוסר בלתי ברורים, כי אם עומדים על אמיתת דבר מוסר בבידור, זה מחייב אותנו לשנות את עצמנו (עלי שור ח"ב קנז).

אור ישראל – מאיר המכתב

עניני היראה והמוסר:

ולזאת אחת דברתי כה תעשו ושוב לכם – האיש המוטרד בכל אשר יפנה ירשיע. עסקיו הולכים קדורנית. כחו ושכלו נבוכים נתונים במאסרי הדאגה והבלבול. המכלה את כל כח האנושי. והי כי יקרב אליו איש לאמר הלא חזיתי לך אור. אם תעשה את הדבר הזה לפי ההשערה הנכונה. תוכל להרויח אלף אלפים דינרי זהב. והענין לא יפריע הרבה מהרגליך ועסקיך, ולא תצטרך לבלות זמן רב על זה" הרי שפשוט שתתן לכך לזה ברוב עוז ותעצמות. תעורר את כל כחות התבונה עד אשר ישרש הדבר בלבו כדבר קבוע, לייחד מעט זמן לזה בהתבוננות גדולה, וכן יחפש לעצמו חברים אשר הינם אחים לו לדעה אשר יעזרו לו בדבר זה, ולא יחוש לכך שיתכן כי יצטרך לסבול מעט ביטול הכבוד [וכן יצטרך להיאזר בסבלנות.

לא יחוש על מעט ביטול הכבוד והסבלנות:

כן אנחנו אלה היום. מעונים אנחנו בעיני נפש. עונותינו עברו ראשנו איש לפי ערכו – הרחק מאוד נעמוד מהמרכז אשר לזה נברא. ומהתכלית אשר בא לעולם הגשמי הלזה להכין לו לאחריתו. ועתה ראינו אור בהיר מתנוצץ לזכות את הרבים. לחזק ידיים רפות בלימוד המוסרי. לתת עצה ותחבולה לעשות מנהג נכון בזה. עד אשר ישלוט הנאווה המרחפת בענין הלזו. לאמר ולהתפאר הראיתם האיש הלזה. כמה ידו תקיפה בחכמת היראה והמוסר. אשר מתוך שלא לשמה יבא לשמה (פסחים נ ע"ב). אם יצליח ד' את דרכינו. אין ערוך להנולד כמה יגדל ערכו. ובזאת נבנה גם אנחנו מה. ואם מעט ואם הרבה נאכל" –:

לזאת תקבעו עת מועד בשבת קדש. להתאסף יחד בשעה מיוחדת להתבונן איך למשוך את בעלי האיכות, הרי הם גדולי העיר [ללימוד המוסר], אשר אחריהם רבים ירוצו ללימוד המוסרי. תדברו דברים בנחת ובישוב הדעת, ללא שחוק וליצנות, תעריכו מעלות האיש וחסרונו [דהיינו הגדול שאתם רוצים להשפיע עליו], ובמה אפשר לתת לו מוסר ובמה צריכים לקרבו. אל תצאו לקרב את הכל בצורה גורפת ובשיטה אחת לכל, אלא תחלקו את העבודה לכולכם במעט זמן ובפעולות קלות, וקובץ על יד ירבה. אכן בדעת שקיטה בישוב נכון ונכון, איש את רעהו יחזק, ויחליש את השטות שבלבו, ויבטל את עצלות ההרגל שלו, בדרך ארץ ובנחת לשמור כל אחד את כבוד חברו, בנחת ובסבלנות. לילך אחר רבים בלא עקשות ומחלוקת, ובכך [על ידי ההשפעה ברבים] יכונן המוסר כנפשיכם על נכון כרצונכם.

ממוקשי מות, אם לא שנתפוס בחזקה בכלי המלחמה להשתמש בהם, [הרי הם] עניני היראה והמוסר.

לכן אמרתי דבר אחד שתעשו ויהיה לכם טוב: [משל] לאדם הטרוד, אשר בכל אשר יפנה הוא נכשל, עסקיו נסוגים, כחו ושכלו נבוכים ונתונים במאסרי הדאגה והבלבול, המכלה את כל הכח האנושי. ואם היה יתקרב אליו איש לאמר לו, "הלא ראיתי לך פתח תקוה! אם תעשה את הדבר הזה, הרי שעל פי הסברה תוכל להרויח אלף אלפים דינרי זהב, והענין לא יפריע הרבה מהרגליך ועסקיך, ולא תצטרך לבלות זמן רב על זה" הרי שפשוט שתתן לכך לזה ברוב עוז ותעצמות. תעורר את כל כחות התבונה עד אשר ישרש הדבר בלבו כדבר קבוע, לייחד מעט זמן לזה בהתבוננות גדולה, וכן יחפש לעצמו חברים אשר הינם אחים לו לדעה אשר יעזרו לו בדבר זה, ולא יחוש לכך שיתכן כי יצטרך לסבול מעט ביטול הכבוד [וכן יצטרך להיאזר בסבלנות.

כן אנחנו היום בצער, מחמת עונותינו ועל כן איש לפי ערכו מאד רחוקים מהתכלית אשר בגללה נבראנו בעולם הגשמי הזה [אשר הוא כדין] להכין לנו את חלקינו בעולם הבא. ועתה ראינו אור בהיר מתנוצץ בכדי לזכות את הרבים, על מנת לחזק ידיים רפות בלימוד המוסרי. [עליהם] לתת עצה כיצד לנהוג [לרומם את מעלת לימוד ולומדי המוסר בעיני ההמון], עד אשר יהיה ניתן להתגאות, לאמר ולהתפאר, הראיתם איש זה, כמה ידו תקיפה בחכמת היראה והמוסר! ומתוך שלא לשמה יבא לשמה, אם יצליח ד' את דרכינו. אין ערוך לתועלת שיכולה לצאת מזה, כמה גדול יהיה ערכו. ועל ידי כך ניבנה גם אנחנו בשיעור כל שהוא [במדריגתנו ביראה] כל אחד כפי הראוי לו.

לכן תקבעו זמן בשבת קדש להתאסף יחד בשעה מיוחדת להתבונן איך למשוך את בעלי האיכות, הרי הם גדולי העיר [ללימוד המוסר], אשר אחריהם רבים ירוצו ללימוד המוסרי. תדברו דברים בנחת ובישוב הדעת, ללא שחוק וליצנות, תעריכו מעלות האיש וחסרונו [דהיינו הגדול שאתם רוצים להשפיע עליו], ובמה אפשר לתת לו מוסר ובמה צריכים לקרבו. אל תצאו לקרב את הכל בצורה גורפת ובשיטה אחת לכל, אלא תחלקו את העבודה לכולכם במעט זמן ובפעולות קלות, וקובץ על יד ירבה. אכן בדעת שקיטה בישוב נכון ונכון, איש את רעהו יחזק, ויחליש את השטות שבלבו, ויבטל את עצלות ההרגל שלו, בדרך ארץ ובנחת לשמור כל אחד את כבוד חברו, בנחת ובסבלנות. לילך אחר רבים בלא עקשות ומחלוקת, ובכך [על ידי ההשפעה ברבים] יכונן המוסר כנפשיכם על נכון כרצונכם.

אחי ורעי, נתגלה לי לפני זמן רב, כי האיש כאשר

אור ישראל – מאיר המכתב

והמדוכה בהבלי התבל הלזה, פרנסתו דחוקה עמלו רבה, אינו מוצא קורת רוח בכל עניניו, כאשר יתעורר בקרבו איזה דרך נכון לפניו, אשר התקוה רבה כי מקום מוצא לפניו, להשקיט בזה מהרעיון רוח אשר עליו – בודאי לא ינוח ולא ישקוט, עד אשר יקים מזימות לבבו יתד נאמן בל ימוט – כי מי הוא פתי אשר בחשכים יהלך, ולפניו יתנוצץ אור בהיר, ולא יחיש מעשיהו להתקרב אליו:

כן אנחנו אלה היום, בתהלוכות עסקי נפשתינו, להכין צידה לאחריתנו, לסור משאול מטה מרעיון רוח ומבושת פנים, בעולם הנצחי לעד בל ימוט, מעונים אנחנו בתאוות המדומות, הכבוד המוציא את האדם מן העולם מלפניו, ואחריו נלך ובעקבותיו נצא, מבלבל מוחינו ומכלה כוחינו להכין די סיפוקו, מבטל אותנו מן התורה, אשר היא חיינו ואורך ימינו בזה ובבא, עושק ממנו המצות וכל מדה יקרה, ינהלנו לעונות ופשעים אשר לשמים יגיעו, אנה ננוס לעזרה ואל מי נפנה, אם לא אל לימוד המוסרי, המייסרת האדם ליכור אחריתו, כי לא לעד יחי בעולם השפל הלזה, רק גרים אנחנו בחיינו הלזה, לעסוק בעבודתינו המוטלת עלינו, למען ישולם שכרינו במקומינו האמיתי, עתה מה כבוד ננחל בעולם הנכרי הלזה, אשר כצל יעבור ולא ישורנו עוד –

הן אלה קצות דרכי המוסר, אור בהיר¹ הוא, ואנחנו בחשכים נהלך אחרי רצונינו הגופנים השפלים והנבזים, איך לא נחיש מעשינו להתקרב אל לימוד הלזה, לעשות לו יסודות נאמנות בל ימוט, לבל יעבור עליו מקרה רעה ח"ו, להשבית הרעיון הנשגב הלזה, לזאת מאד נכון הדבר לחזקו במסמורים נטועים, לקבוע עתים סדורים לזה בכל בין מנחה למעריב, ואיש את רעהו יחזק ויזרו לעשות תחבולות, להיות המועד נכון לזה בל יחסר, ואם יפקד איש או אולי יהי לשטן לזה ח"ו, אז מהנכון לפקח על זה הדבר, לבקש עצה ותחבולה, לסבול סבלות ולפתות לבבו בדברים רכים, כ"א לפי דרכו ושכלו, ובזאת ינסד המוסרי ביתד נאמן:

להרגיל בחכמה הלזו, אשר דרכי יפרדו לב' ראשים, הא' להלהיב הנפשות בזיכוכ הרעיון, בלימודים הנשגבים הללו, ללמוד בשפתים דולקים², ברעיון נכון,

הוא בצער ודכאון בהבלי העולם הזה, שפרנסתו דחוקה עמלו מרובה, ואינו מוצא נחת רוח בכל עניניו, כאשר יתעורר כי יש איזה דרך נכון לפניו, אשר התקוה רבה כי טמונה בו האפשרות לינצל בו ולבטל את שברון הרוח, הרי שפשוט כי לא ינוח ולא ישקוט, עד אשר יעשה מחשבת לבו בנחישות מבלי להרפות, וכי מיהו הטיפש שיגשש באפלה, וכאשר יתנוצץ לפניו האור לא יזדרז להתקרב אליו.

כמותו כן אנחנו היום בהתעסקותינו בהכשרת חלקינו לעולם הבא, לינצל מדינה של גיהנם, מרעיונות של הבל ומבושת פנים בעולם הבא. מתענים אנחנו בתאוות דמיוניות שאין בהם ממש, הכבוד המוציא את האדם מן העולם עוטף אותנו, ואנחנו נמשכים אחריו ואחריו נדרוף, הוא מבלבל את מחינתו ומכלה כוחינו בעמלינו לספק את מאווינו, הוא מבטל אותנו מן התורה אשר היא חיינו ואורך ימינו, גם בעולם הזה וגם בעולם הבא, הוא גונב מאתנו את המצות וכל מדה חשובה, הוא מנהל אותנו לתכלית של עשיית עוונות ופשעים אשר מגיעים עד השמים [ברוב חומרם]. לאן נברח לקבל עזרה ואל מי אפשר לפנות, אם לא אל לימוד המוסר המייסר את האדם לזכור את סופו שלא לעד יחיה בעולם השפל הזה, וכי אנחנו רק גרים בחיינו אלה, [וכן להזכיר לעצמינו] לעסוק בעבודתינו המוטלת עלינו, למען ישולם שכרינו במקומינו האמיתי. עתה, איזה כבוד אפשר כבר לקבל בעולם הזר הזה, אשר הוא כצל עובר ולא נראנו עוד –

אלה הם מקצת ממעלות דרכי המוסר, הוא עצמו אור בהיר, ואילו אנחנו כמגששים באפלה אחרי רצונותינו הגופניים השפלים והנבזים. איך לא נזרו עצמינו להתקרב אל היסוד הזה, לעשות לו יסודות נאמנים כדי שלא יפול, שלא יקרה לו מקרה רע ח"ו, שעל ידיו יושבת זה הרעיון הנשגב, לכך נכון מאוד יהיה לחזקו במסמורים תקועים היטב, לקבוע עתים מסודרים לכך בכל יום בין מנחה למעריב, וכל א' יחזק את רעהו ויזרו לעשות תחבולות שתעמוד הקביעות לכך בחזקה בלי חיסור של אפילו יום אחד ואם איש אחד מהחבורה יחסר פעם או אולי יפריע לכך ח"ו, אזי הדבר הנכון לעשותו יהיה לפקח על זה הדבר, לבקש עצה ותחבולה, לסבול את טפשותו [של המפריע] ולפתות לבו בדברים רכים, כל א' לפי דרכו ושכלו, ובזאת ינסד המוסר ביתד נאמן.

להתרגל בחכמה הזו, אשר דרכיה נחלקת לב' : הראשון, להלהיב את הנפשות לטהר את המחשבה בלימודים הנשגבים הללו, ללמוד בפה מתלהב, במחשבה ברורה, בתיאור מפורט בהרחבה, ולקרב

² עיי' לקמן הערה 331, והוא לשון הפסוק במשלי (כו כג), ועיי' ש בגר"א שזה לשון של חמימות.

אור ישראל – מאיר המכתב

בציור רחב להרחיב כל דבר³, ולקרבה בדמיונות קרובים, עד אשר יתלהב הלב אם מעט אם הרבה, אשר תוכל תת כחה להכין האברים, להוציא כל מעשה הטוב למענהו, אם ברצון, או בחזקה –

והשני היא חכמת העולם, להיות רואה את הנולדות, לפקח מראש טרם יבואו ימי הרעה, להכין עצה ותחבולה, איך לנהל עצמו ואחרים, ולהקטין הדבר להקל הנסיון⁴, עד אשר תגדל היראה מהתאוה, וזה כל האדם להגביר היראה ולהחליש התאוה במוסרי וחכמה, לזאת מה נהדר הוא, אם יהי לנו נושא על מה יסוב הלימוד וההרגל במוסרי ובחכמה, נושא הלזה לקרב הלבבות ללימוד המוסרי, במוסרי יוסד, ובסבלנות יחוקק, ובחכמה יציץ ציץ ויגדל פרח:–

ובזאת אם נהי לאנשי חיל, לבל נקפוץ לכעוס על ריעינו, מדוע אטום לבבו מלהבין מה טיבו של הלימוד הלזה, באמרינו הלא גם בנו הסכלות גוברות בענינים רבים, בזאת נחקה בלבינו נרגיל עצמינו במדת הסבלנות ובשפלות הרוח, שלא נגביה עצמינו על אחרים:

עמקות הרעיון להכין עצה ותחבולה, איך לייסרו בדברים נכוחים⁵, לקרבו אל אבינו שבשמים, תוסיף תת כח לעצמינו, להתעורר ליסר את עצמינו בענינים רבים, לקרב נפשותינו אל עבודה אשר נבראנו לזה לטוב לנו:

וביותר כאשר נספר מלאכתנו לגברים, להיות כל אחד שורר בענינו המסוגל. זה ייסרהו בלשון לימודים, וזה יקרבהו בפנים המאירות, זה יחזקהו בהתלהבות לבבו הטהור, וזה יאסרהו בתחבולותיו הצודקים ובחכמה הנדרשה, מה נורא ההרגל הזה להקים כל לימוד וכל מדה נכונה לסלק נסיונות רבות המתרגשות על האדם, עניני פיקוח נפשות וכדומה, אשר בפתע פתאום ירשע האדם למכביר ובאין תקומה ח"ו. אכן אם נרגיל עצמינו להיות ענינינו נפעלים על ידי

את הדבר עד אשר יתלהב הלב אם מעט אם הרבה, ויוכל לתת כח לאברים לפעול, להוציא לאור כל מעשה הטוב בשבילו, אם ברצון הלב, או בכפיה.

והשני הוא חכמת העולם, לראות את הנולד, לפקח מראש טרם יבואו נסיונות, להכין עצה איך לנהל את עצמו ואת אחרים, וכן איך להקטין את המעשה באופן שיוקל הנסיון, עד אשר תגדל היראה יותר מהתאוה. וזה כל האדם להגביר היראה ולהחליש את התאוה על ידי לימודי מוסר וחכמת בני האדם "חכמת העולם". לכן מה נהדר הוא, אם יהיה לנו נושא מסויים על מה יסוב זה הלימוד וההרגל במוסר ובחכמה, כדי לקרב את לבבות הציבור ללימוד המוסר, במוסר יתחיל הדבר, ועל ידי סבלנות יתחזק, ועל ידי "חכמת העולם" יעשה פרי [להשפיע על הלבבות להשתנות].

ובזאת, אם נהיה חזקים שלא לקפוץ לכעוס על חברינו, למה לבו סתום מלהבין מה טיבו של הלימוד הזה, באמרינו הלא גם בנו הטפשות גוברת בענינים רבים, בזאת נחזק בלבינו ונרגיל את עצמינו במדת הסבלנות ובשפלות הרוח, שלא נתגאה על אחרים.

עמקות הרעיון הוא להכין עצה ותחבולה, איך להוכיחו בדברים שניכרת אמיתתם על מנת לקרבו אל אבינו שבשמים, ובכך להוסיף כח לעצמינו, להתעורר לייסר את עצמינו בענינים רבים, לקרב את נפשותינו אל העבודה אשר בשבילה נבראנו, כדי להטיב לנו.

וביותר [יועיל הדבר] כאשר נפרט את עסק המלאכה הזו לפי סוגי האנשים, להיות כל אחד שולט בענין שמוסוגל לו [בתוכחות למתפרים]. זה ייסרהו בדברי הגיון, וזה יקרבהו בפנים מאירות, זה יחזקהו בהתלהבות לבבו הטהור, וזה ימשוך אותו בתחבולותיו המתאימים ובחכמה הנדרשת לשם כך. כמה חיוני הוא ההרגל הזה, להעמיד כל לימוד וכל מדה נכונה לבל ימוט, בכדי למנוע מראש את הנסיונות הרבים הבאים על האדם, עניני פיקוח נפש וכדומה, אשר בפתע פתאום ירשע האדם מאד באין מקום לחזור לעצמו ח"ו. אכן, אם נרגיל את עצמינו שיהיו ענינינו נפעלים

תכלית לימוד המוסר הוא התאחדות הידיעה עם האדם, ולכן צורת הלימוד לכתחילה הוא באופן שאחרי הלימוד והחזרה נגיע להתפעלות, והוא הפוך ממי שנכנס בדרך שכלית (עלי שור ח"ב קסו).

³ הציור הוא המפתח לאמונה, ציורים מעוררים ומחזקים את הכח והם המבססים את המחשבה. לכן כתב הרמב"ם כי האמונה זהו הציור הנכון והאמיתי וכו', דבר גדול הוא לצייר לעצמו כיצד היה נראה יציאת מצרים, קריעת ים סוף וכו' (עלי שור ח"א קד).

⁴ ד"מ, הלימוד בשיבה ולא ביחידות, ועוד כאלו דברים המרגילים להתנהגות נאותה מבלי להתנגש עם התנגדות היצר.

⁵ משלי ח טו. עי' אבן עזרא שפי' שזה לשון של אמת, אמנם הגר"א פ"י (משלי כד כו) שהוא מלשון תוכחה.

אור ישראל – מאיר המכתב

רבים, איש כפי דרכו וענינו, מה נקל להקים כל דבר ביגיעה מועטת ובהוצאה קטנה, להחיות נפשות רבות, ולקיים עולם מלא, חכמת העולם להקל הנסיון ולהקטין הדבר, עד אשר תגבר היראה, צריכה ביאור רחב בדמיונות רבות, לא נמצא ענינם בספרי המוסר, כן איש איש בתבונתו ידלנה, אם תתנו לב נסיון לזה, בלו"נ איה"ש עוד נדבר מזה:

ג.

ידידי! הנה אנכי חשבתי למשפט, כי דברי הראשונים יספיקו למדי לעורר לבבכם אל חיזוק לימוד הלזה הוא לימוד המוסרי, אשר לא ככל הלימודים לימוד המוסרי הלזה, אין לך לימוד אשר יקיף חיובו על כל הנפשות, הנשים פטורות מתלמוד תורה, קשי יום וחסרי דעת במצוקות רעות ח"ו יש מקום הרבה לפוטרים, לפי ענינו ישולל מחיובם, לא ראי זה כראי זה, כל אשר ירחיב לאדם, כן יגדל החיוב וכן ירבה:

לא כן לימוד הלזה הוא חיוב מוקף לכל הנפשות אחת לא נעדר, כי המלחמה פרושה על כל החיים המדברים, היא מלחמת היצר ותחבולותיו, תאוות האדם ועלילותיו⁶, אשר המה ילכדוהו במכמריהם, לבל יהי לו תקומה ח"ו, אשר כמעט קט"ז יפגע האדם למרבה באין מעצור לרוחו, להוציא כל מפעל רע ונתעב לעיני השמש⁷, או! מה נעשה ליום פקודה, כי יפקוד ר' המשפט על כל החיים, מעשה האדם ותחבולותיו, במה נאזר עוז ותעצומות, לעמוד נגד המלחמה החזקה הלזו, אם לא בלימוד הלזה לימוד המוסרי, לזכך מעט הרעיון, להלהיב מה הלב, ולתת אחריתנו על לבנו, למען להיות לנו לאור מאיר, אשר האברים החיצוניים לאורם יהלכו, ובגבורתם יעשו מלחמתם למען האמת והצדק, כי זהו כל פרי רצוננו, רק על האברים החיצוניים לשומרם מכל פגם, הן במדות והן בקיום המצוות, אשר לא יהיו תחת שליטה כי אם על ידי חזקה והרגל רב.

בדינים, אשר לא יאוסרו כי אם בחזקה ובהרגל רב: אכן מי יאסרם, מי יכבשם, מי יזרזם לכל טוב ומועיל, אם לא לימוד המוסרי, לשבר הלב ולטהרה מעט מזוהמתה, לעורר הדעת הנכונה אל המלחמה הלזו, היא כבישת האברים בחזקה, להשמר מכל נגע וחולי רע, ובזאת כל אשר יצר להאדם עוד תרבה עליו המלחמה, ויוגדל החיוב בלימוד המוסרי הלזה, והן עתה הימים

על ידי אנשים רבים, כל אחד מהם כפי דרכו וענינו, מה נקל יהיה להעמיד כל דבר במעט מאמץ ובהוצאה קטנה, [ועל ידי כך] להחיות נפשות רבות, ולקיים עולם מלא.

חכמת העולם בכדי להקל על הנסיון ולהקטין את הדבר, עד אשר תגבר היראה, צריכה ביאור רחב עם משלים רבים אשר לא נמצא ענינם בספרי המוסר, [אלא] כל א' צריך לעשות את זה בתבונתו הפרטית, אם תשקיע את לבך לזה. בלב ונפש, אם ירצה ה' עוד נדבר מזה.

ידידי! הנה אני חשבתי לדבר ברור, כי דברי הראשונים [מכתבי הקודמים] יספיקו כדי לעורר את לבבכם אל חיזוק זה, הרי הוא לימוד המוסר, אשר לא ככל הלימודים הוא לימוד זה של המוסר. אין לך לימוד אשר יקיף חיובו על כל הנפשות. הנשים פטורות מתלמוד תורה, קשי יום וחסרי דעת מרוב מצוקות רעות ח"ו יש מקום הרבה לפוטרים, איש איש לפי ענינו ימצא מקום ליפטר מחיובם, כל א' וסיבתו הוא. אמנם ככל אשר יעשיר האדם, כן יגדל חיובו בלימוד התורה.

לא כן הלימוד הזה, הוא חיוב המקיף את כל הנפשות, אף אחד אינו יוצא מזה הכלל, כי המלחמה פרושה על כל בני האדם, הרי היא מלחמת היצר ותחבולותיו. תאוות האדם ושקריו, אשר המה יתפשוהו ברשתם באופן שלא תהיה לאדם דרך לחזור לצדקותו ח"ו, אשר תוך זמן קצר יפגע האדם פעמים רבות ללא שום מעצור, להוציא לפועל כל מעשה רע ונתעב בפרהסיא. או! מה נעשה ליום הדין, כי ידון ה' את המשפט על כל החיים, מעשה האדם ותחבולותיו, איך נתחזק בכת, ללהתגבר במלחמה החזקה הזו, אם לא על ידי הלימוד הזה, לימוד המוסר, לזכך את המחשבה מעט, להלהיב את הלב במקצת, ולשים לב לאחריתנו, כדי להיות לנו לאור מאיר, אשר האברים החיצוניים ילכו לאורם, ובגבורתם יעשו מלחמתם למען האמת והצדק, כי זהו כל פרי רצוננו, רק על האברים החיצוניים לשומרם מכל פגם, הן במדות והן בקיום המצוות, אשר לא יהיו תחת שליטה כי אם על ידי חזקה והרגל רב.

אבל מי ישתלט [על האברים], מי יכבוש אותם, מי יזרזם לכל טוב ומועיל אם לא לימוד המוסר, לשבור את הלב ולטהרה מעט מזוהמתה, לעורר את הדעה הנכונה למלחמה הזו, הרי היא כבישת האברים בחזקה, ההישמרות מכל נגע וחולי רע. ומפני כן כל אשר יצר לאדם מצד נגעי מידותיו עוד תרבה עליו המלחמה, וממילא יגדל החיוב בלימוד זה של המוסר. והן עתה [התקופה אינה תקופה של הארת פנים וסייעתא דשמיא],

⁶ עי' לעיל מכתב א' שכתב רבינו חילוק בין ההתגברות על התאוה לבין סתם מלחמת היצר.

⁷ היינו משום שטבע האדם הוא שבעד דבר קטן ופגיעה קלה במדותיו מסוגל הוא להגיע עד לידי רשעות היותר גדולה שיכולה להיות (אור יחזקאל פ).
6

אור ישראל – מאיר המכתב

והמלחמה מתגברת [יותר ויותר], וממילא גדל החיוב [יותר ויותר].

והנה כאשר הגיעה אלי השמועה כי אתם מתרפים בדבר זה, לזאת אמרתי הלא חכמת המוסר אינה אלא הרחבת הדברים הפשוטים והנגלים, וממילא נראה כי אין טוב אלא להרחיב את הדבור קצת בענין המכתב הראשון ששלחתי אליכם.

כאשר נשקף על רצונותינו, הרי שהגדולה שבהם היא תאות החיים המדומים הללו [של העולם הזה]. הרצון הזה תקוע בעומק לבבינו [כ]יתד חזק, ואנחנו מוכנים לתת את כל אשר לנו בעד חייו אלה. [אמנם] אנחנו מסופקים מתי נמות, ובדבר זה אין לנו אפשרות להשען כי אם על אבינו שבשמים הרוצה להחיותינו כדי שנעבוד אותו באמת ובנאמנות, או כדי לקבל את שכרנו בעולם ההבל הזה, אם לא מצאנו חן בעיניו. ועתה אם נעיין במצבינו, הרי שנמצא כי אנו רחוקים מאוד ממרכז החיים, עבודתינו איננה לשם שמים, ברוב העתים אנחנו הולכים בחשך בכוונה למלאות את בטננו, להרוות את תאוותינו השפלים והנבזים, ולא עוד אלא אנו מלאים בחטאים, מצוותינו המועטות חסירות השלמות ביותר, וכל זה נעשה בלי התבוננות וידיעה מהו הדרך הנכון והישר.

כאשר נשקף על רצונותינו ומאוינו⁹, העולה על כל היא תאות החיים המדומים הלזה, הרצון הלזה תקוע בעומק לבבינו יתד נאמן¹⁰, וכל אשר לנו נתן נתן בעד נפשנו¹¹, מסופקים אנחנו לא נדע עת אחריתנו¹², אין לנו להשען בזה אלא על אבינו שבשמים, הרוצה לחיותינו למען נעבוד אותו באמת ובאמונה, ואם¹³ לקיבול שכרנו בעולם ההבלי הלזה, אם לא מצאנו חן בעיניו¹⁴.

ועתה אם נחפש מצבינו רחוקים אנחנו מאוד ממרכז החיים, עבודתנו לא לה' היא, רוב העתים בחשיכה נהלך¹⁵, למלאות בטננו, לרוות תאוותינו השפלים והנבזים¹⁶, ונוסף לזה בחטאים ופשעים למעלה ראש, המעט אשר נצדקנו שבורים המה כשברי נבל¹⁷, בלי ראות וברי דעת דרך הנכון והישר¹⁸:

⁸ עי' הקד' מס': החיבור הזה לא חברתנו ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו, אלא להזכירם את הידוע להם כבר ומפורסם אצלם פירסום גדול. כי לא תמצא ברוב דברי, אלא דברים שרוב בני האדם יודעים אותם ולא מסתפקים בהם כלל, אלא שכפי רוב פרסומם וכנגד מה שאמתתם גלויה לכל, כך ההעלם מהם מצוי מאד והשכחה רבה.

⁹ עיין במצודת ציון על תהלים (קמ ט) ש"מאוי" הוא לשון של תאוה וחשק.

¹⁰ רצון ותאות החיים המדומים תקוע עמוק בלבבנו, ואף שעובד לשם עולם הבא מ"מ התאוה התקועה בנקודות הבל אינה אלא תאות חיים מדומים ועבודה קשה מאד חייב אדם להתיגע כדי לעקור מלבבו יתד זה ורק ע"י הגברת כוחות מנוגדים לכך יעקר את התאוה הזו (אור יחזקאל אלול עמ' רע).

¹¹ או (עלי שור ח"ב תרעט).

¹² אפשר והאדם אוכל פרי מעשיו מעשי המצוות אשר עשה בחייו על ידי הנאות העולם הזה שלקח במשך ימי חייו, שכן אם לא מצאנו חן בעיניו, עבודתנו לא לה' היא, אלא למלאות בטנינו אוכלים אנו פרי עמלינו בחיינו (אור יחזקאל אלול ח).

¹³ גם מה שאנו עושים במשך היום הכל בחושך רוחני (שפתי חיים מועדים ח"א שכו).

¹⁴ כל מעשינו על פי יצר הרע שלו (שפתי חיים מועדים ח"א שכו).

¹⁵ עי' לשון רד"ק על ישעיה (ל יד), ז"ל: יהיה זה השבר כמו שישבור כלי היוצר בלי חמלה שאין בדעתו להשאיר ממנה [מאומה].

נוקבת הגדרת הגר"ס את מצבנו, שרחקנו ממרכז החיים הרוחניים וכל מאוינו ושאיפתנו הם רק תאוות גשמיות ולכן איבדנו את כל ההרגשים הרוחניים. ולכן אף הדברים הברורים היודעים לכל אינם תופשים את לבבנו ומחובתנו להשריש מחדש את היסודות ואת ההרגשה ברצון החיים הרוחניים כי מבלעדי השרשה המחודשת אין לנו הרגש כלל (אור יחזקאל אלול רנט).

¹⁶ הסיבה לכך כי אין מחשבה והתבוננות כיצד יש לקיים את המצוות והתורה והתפילה (שפתי חיים מועדים ח"א שכו).

זה אף לאנשים צדיקים וישרים שיתכן שאף מעשים טובים נובעים מכח תאות החיים המדומים ורק כאשר יחוש נשיאות עול וקבלת מלכות שמים יוכל לדחות את התאוות הללו, והדרך לכך היא הגברת יראת שמים (אור יחזקאל אלול רעא).

אור ישראל – מאיר המכתב

ולזאת אין נחת מוצא לה' ית' מחייתנו, כי הכל הולך אחר הרוב,¹⁷ ואם לקבל שכר מעט מצוותינו, יש בזה הרבה בזיון, מי יודע מעמדינו [בענין] זה, אולי נמצאו עוונותינו רבים מצדקותינו, חסרונותינו בתאוות לדברים שאנו מדמים כי המה חסרים לנו נובעות רק מהרגשת החשק של כח רצוננו, ואפילו אם נתבונן באלה שיש להם עולם הזה הרבה פחות מאתנו, מי יודע אם לא קבלנו כבר יותר מדאי על כל צדקותינו, וכל חיותינו הוא בזכות רחמי שמים בלבד, ובנס אנחנו עומדים, ואולי לא כל יום קורה נס? ולכן, אם נעמיק בדבר הרבה בהתבוננות רבה, דבר זה שבכל רגע מי שאינו לומד [תורה] חייב מיתה, וממילא אין לך שעה שאין המות עומד ח"ו לנגד עינינו, במה נמצא תרופה לתאוותינו זו הרי היא תאוות החיים הבוערת בקרבנו כאש בכדי לעורר רחמי שמים, אם לא שנמסור את עצמינו לצבור אם מעט ואם הרבה, ואל כביר לא ימאס ובצלם נחיה, ובזכותם נעמוד לאורך ימים.

ומה נעשה, הרי אנחנו עניים, אין מקור כסף כדי להחזיק את התורה ולומדיה, ולזאת נחפש דברים לחזק ידים רפות, לעוררם בדעת ובתבונה אל לימוד המוסר, אשר היא המלמדת את כל הרפואות לחולי הנפש, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ככל האמור בה, למען תהיה תקוה טובה לאחרייתנו, כי ככל שחבר [את המוסר] אל החיים יש בטחון [שיהיו חיים טובים יותר], אם בילך בדרכי המוסר בכדי להתהפך מרע לטוב ולהוציא יקר מזולל. וה' הטוב יחזק את לבבינו אם נהיה ממזכי הרבים אשר אין חטא בא על ידם.

ומה נעשה, הרי אנחנו עניים, אין מקור כסף כדי להחזיק את התורה ולומדיה, ולזאת נחפש דברים לחזק ידים רפות, לעוררם בדעת ובתבונה אל לימוד המוסר, המעותרת לכל מרפא לחולי הנפש, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ככל האמור בה, למען תהיה תקוה טובה לאחרייתנו, כי כל אשר יחובר אל החיים יש בטחון, אם במוסרי יהלך להתהפך מרע לטוב, ולהוציא יקר מזולל (ירמיה טו יט), וד' הטוב יחזק לבבינו, אם נהי' ממזכי הרבים אשר אין חטא בא על ידם²⁰:

עתה נראה נא בעין חודרת, היהלך איש ורגלים אין לו? הישקיף איש ועינים אין לו? כן לא יכון" התורה והעבודה, אל האדם הנחלה בתחלואי היצר, אם לא בלימוד המוסר²¹:

ולכן אין ה' ית' מוצא נחת מחייתנו, כי הכל הולך אחר הרוב, ואם נקבל שכר על מעט מצוותינו, יש בזה הרבה בזיון, מי יודע מעמדינו [בענין] זה, אולי נמצאו עוונותינו רבים מצדקותינו, חסרונותינו בתאוות לדברים שאנו מדמים כי המה חסרים לנו נובעות רק מהרגשת החשק של כח רצוננו, ואפילו אם נתבונן באלה שיש להם עולם הזה הרבה פחות מאתנו, מי יודע אם לא קבלנו כבר יותר מדאי על כל צדקותינו, וכל חיותינו הוא בזכות רחמי שמים בלבד, ובנס אנחנו עומדים, ואולי לא כל יום קורה נס? ולכן, אם נעמיק בדבר הרבה בהתבוננות רבה, דבר זה שבכל רגע מי שאינו לומד [תורה] חייב מיתה, וממילא אין לך שעה שאין המות עומד ח"ו לנגד עינינו, במה נמצא תרופה לתאוותינו זו הרי היא תאוות החיים הבוערת בקרבנו כאש בכדי לעורר רחמי שמים, אם לא שנמסור את עצמינו לצבור אם מעט ואם הרבה, ואל כביר לא ימאס ובצלם נחיה, ובזכותם נעמוד לאורך ימים.

ומה נעשה, הרי אנחנו עניים, אין מקור כסף כדי להחזיק את התורה ולומדיה, ולזאת נחפש דברים לחזק ידים רפות, לעוררם בדעת ובתבונה אל לימוד המוסר, אשר היא המלמדת את כל הרפואות לחולי הנפש, ללמוד וללמד לשמור ולעשות ככל האמור בה, למען תהיה תקוה טובה לאחרייתנו, כי ככל שחבר [את המוסר] אל החיים יש בטחון [שיהיו חיים טובים יותר], אם בילך בדרכי המוסר בכדי להתהפך מרע לטוב ולהוציא יקר מזולל. וה' הטוב יחזק את לבבינו אם נהיה ממזכי הרבים אשר אין חטא בא על ידם.

עתה נתבונן בעין חודרת, היתכן שאדם ילך ללא רגלים, ויסתכל ללא עינים? כן לא תתקיים התורה והעבודה לאדם החולה בחולי היצר, אם לא על ידי לימוד המוסר.

¹⁷ עי' אבות (פ"ג מט"ו) הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה, וברש"י: לפי רוב מעשיו של אדם הוא נדון אם רוב זכויות זכאי ואם רוב עונות חייב.

¹⁸ אם נרד אפילו לרמת חיים הרבה יותר נמוכה מזו שלנו (עלי שור ח"ב תרעט).

¹⁹ מצד עבודתנו איננו ראויים לחיות, מעט עבודה מול רוב עסק בתאוות אפשרות שניה שהקב"ה משאיר אותנו בחיים הוא לשלם לנו שכר מצוותינו בעולם הזה אך מי יודע אם לא קבלנו כבר מטוב עולם הזה הרבה יותר ממה שמגיע לנו, נדמה לנו שאנו חיים בצמצום אבל זה רק מפני שיש לנו השגה גדולה מאד בתענוגי החיים, אלא למה אנו חיים זה נס ורחמי שמים, ורק אפשר לחיות בזכות הוא על ידי למסור עצמנו לציבור (עלי שור ח"ב תרעט).

²⁰ עי' יומא (פז ע"א) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים כמעט אין מספיקין בידו לעשות תשובה כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו מאי טעמא כדי שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן שנאמר כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת.

²¹ בלי הרגש אי אפשר לחשוב ע"ד ענין התשובה כמובן, כמה רחוק הוא האדם מהכרה ומידיעת עצמו בלי לימוד המוסר (אור יחזקאל מכתבים עמוד קלד). ללא לימוד המוסר כמעט אין מקום לעבודת ה' (אור יחזקאל מדות רפו).

אור ישראל – מאיר המכתב

עתה נחפשה דרכינו ונחקורה, חולים אנחנו מכל צד ופינה, התאוה והכבוד מקיפים אותנו, אנו לקויים מאוד בגזל ועוֹלָה, הגאווה והכעס, הקנאה והקפדנות, הם דרכינו, הלשון ישלוט בנו באין מעצור, ומדוע לא ננוס אל בית הרופאים, אולי נמצא איזו תרופה למכותינו, כי מי השוטה אשר לא יבקש תרופה למחלתו, אין זאת כי אם עצת היצר המלומד במלחמותיו. כי איש מלחמה מנעוריו הוא, לא יעכבוהו טרדות הבלי הזמן כמו [שזה מעכב] אותנו, וכל מגמותיו אינם אלא למנוע מאיתנו את כלי מלחמתינו, הרי הוא לימוד המוסר, ובזה יקשור אותנו לפניו ואין מושיע.

לזאת נלמד ממנו ונקח לנו את דרכיו למדריך, להחזיק במוסר ולא נרפה [ידינו ממנו], לגדלו [את הלימוד המוסר] ולהאדירו ולהבישו במלבושי התאוה המדומה למען ישלוט בו ה"שלא לשמה", אשר ממנה תבא ה"לשמה" הטהורה, וכל אשר יהיה עניינו קשה סימן הוא על כך שאינו דבר רק הוא, והוא אשר יחיה אותנו, למען אשר נלמד את עצמנו לכבוש תאוותינו, ולאהבת חברנו, ולהטותם אל דרכי ה' ותורתו, בצדק משפט ומישרים וכל מדה יקרה, ובזה נמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואנשים.

לזאת נלמד ממנו נלמוד ואת דרכיו נקח לנו למופת, להחזיק במוסר ולא נרפה²², לגדלו ולהאדירו ולהבישו במלבושי התאוה המדומה למען ישלוט בו השלא לשמה²⁶, אשר ממנה יבא הלשמה הצרופה, וכל אשר יכבד ענינו, אות היא כי לא דבר רק הוא²³ לחיותינו כיום הזה²⁵, למען נלמד עצמנו לכבוש תאוותינו, ולאהבת ריעינו להטותם אל דרכי ה' ותורתו, בצדק משפט ומישרים וכל מדה יקרה, ובזה נמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואנשים²⁷:

אתם חברי בבקשה חוסו עלי בזאת, להודיעני מי ומי ההולכים בכדרכי השלמות, ומי המה המתרפים. ידידם דורש שלום וטובתם.

אתם רעי חנוני נא²⁸ בזאת, להודיעני מי ומי ההולכים לתומם²⁹, ומי המה הנרפים. ידידם דו"ש וטובתם:

אתם ידידי! הנני בא למלאות את אשר הבטחתי זה מכבר. להרחיב את הדיבור בעניין "חכמת העולם", ענייני מילי דעלמא הנצרכים לחכמת המוסר. ובלעדיה תכבד העבודה, שכן לא נודע אופן התחלתה.

ד.

אתם ידידי! הנני בא למלאות הבטחתי מכבר²⁸. להרחיב הדיבור בחכמת העולם מילי דעלמא הנצרכה לחכמת המוסר. ובלעדיה תכבד העבודה לא נודע שחרה.

שהרי מחלות הנפש, הרי הן התאוה והטעות המה נקודות התורפה של העבודה. התאוה והנטיה²⁷ הטבעית בוערת על מנת לטהר את השרץ אשר טומאתו כמו תכריז על עצמה בעת מיתתו של

כי תחלואי הנפש. התאוה והטעות המה בעוכריי. התאוה בוערת והנטיה דולקת. לטהר את השרץ אשר שמו טמא יקרא²⁹. בעת מצוא²⁸ לתת דין וחשבון על

²² ללא חיפוש וחקירה לא ידע האדם מזאת (אור יחזקאל אולו קכד).

²³ אנו איננו מרגישים בכל זאת הלא ודאי כי בתרדימה אנו שרויים ונתבטלה הרגשינו ולכן איננו יודעים כלל מצבינו הרוחני (אור יחזקאל אלול קלא).

²⁴ מלשון סוכה המסככת על הנמצא תחתיה כן התאוה והכבוד מסככים על האדם וכל מטרתו וחיפושו בעולם להשיג תאוה וכבוד שהיינו העולם הזה (אור יחזקאל מדות נח).

²⁵ ונוראות הדברים למתבונן שהרי כותב זאת הגר"ס הצדיק הקדוש והחסיד והטהור וכנראה מלשונו הטהור שכולל אף את עצמו בכל זאת שהרי כותב חולים אנחנו התאוה והכבוד יסובבנו וכו' ואם כן מה נענה אנו יתמי דיתמי (אור יחזקאל מדות נח).

²⁶ עכ"ז צריכים למצוא עצה לעבודה המוסרית שלא תביא לידי גאווה (עלי שור ח"ב קפח).

²⁷ נראה שהתאוה היא היצר שאומר לעבור על עבירה, והנטיה היא היצר שאומר שזה לא עבירה.

²⁸ עיי' אגרת ב'.

²⁹ לא בשמים היא – אנו חייבים לפסוק הלכה כפי שכלנו אבל התורה נמסרה רק לשכל השופט בלי נגיעות איננה כבושה אצלנו שנוכל לעשות בה כפי העולה על השכל המשוחד מנגיעות

אור ישראל – מאיר המכתב

פרי מעללי איש. לשלם לאיש כדרכו. וכנמול ידיו יעשה לו'. כי הגם שהתורה מסורה לבני אדם. לחתוך ענינה כפי מטרת שכל אנושי. לא נכבשה היא לעשות בה כחפצינו ע"פ תהלכות רצונינו²⁹. פיגול הוא לא ירצה לא. להשיב תשובה לשואלינו צדק ולשפטינו משרים³⁰.

לזאת מה נואלנו³¹ בכל דרכינו. מי יורנו דרך הישרה. התאוה והכבוד הקנאה³² והנצחון³¹. פורשות כנפיהם בכל כלי מוחותינו. ובכל מוסדי שכלינו. אכן היראה על הכל שולטת. על התאוה אשר תאסריה בחיל ידה. לבל תעבור גבוליה רק להשתמש ההכרחי המותרת. ובהנטיה תזרוק חציה על פני האדם. להפחידו בכל דבריו להסתכל אנה ואנה. עד אשר ממילא יזרה את המוץ וברוח ידפנו.

אולם אם אל היראה נשים פנינו. להיות ליסוד מוסד ולאבן בוחן בכל מפעלינו. לא נטפל לה ד"א. הלא מרחוק תעמוד עבודתנו. כי ראינו אם לא שמענו והנסיון יורה. כי מה מאוד תכבד על האדם שנקבע בלבבו יתר נאמן. להיות יראת ד' פרושה על עקשת ערפו הקשה. ואם יעמול בה די סיפוקו. עוד לא תשוטט ברעיונו אף אפס קצהו לעומת התאוה הגוברת ומה תוכל תת כחה לעומת הנטיה המבלבלת ורוקדת בנו. וכשחוק הוא להקים כל מזימתה:

לזאת כל עומת שיעמול האדם להשים האמת לנגד עינינו. והתמימות³² נר לרגלינו. להעמיק בה לבלי נהיה נבוכים לחפש תמיד אחר מעשינו ופרי עשתנותינו. עד אשר גלה לפנינו מורשי לבבינו³³. עד אשר נבוש ונכלם להחליף שקר באמת. ולהלבישה מכסה הצדק במוסדי הפשע. להלוך כעור באפילה אשר לא ידע

האדם, בהגיע הזמן לתת דין וחשבון על תוצאות מעשיו, לשלם לאיש כדרכו, וכתמורת מעשיו יקבל. שכן אע"פ שהתורה מסורה לבני אדם, לפסוק את ההלכה כפי השכל אנושי, היא לא רכושנו הפרטי לעשות בה כחפצינו ע"פ רצונינו, [מי שעושה כך הרי הוא כמו קרבן] פיגול, לא ירצה. להשיב תשובה לשואלינו צדק ולשפטינו מישרים.

לזאת, כמה טפשים אנחנו בכל דרכינו, מי יורנו את הדרך הישרה. התאוה והכבוד הקנאה והנצחון משתלטים על כל חלק ממוחינו, ועל כל יסודות שכלינו. אמנם יש ליראה את הכח לשלוט על הכל: על התאוה אשר היא תקשור בכחה, שלא תעבור את גבוליה, כך שלא תשתמש כי אם בהכרחי המותר. על הנטיה תשתלט היראה על ידי שתזרוק את חציה על פני האדם, להפחידו בכל ענייניו, להכריחו להסתכל אנה ואנה [לחפש את הנגיעות שלו], עד אשר ממילא יזרה את המוץ וברוח ידפנו [ידע להפריד את הרע לעצמו, והרוח יזרוק אותו].

אמנם אם נפנה אל היראה, שיהיה ליסוד מוסד ולאבן בוחנת על כל מעשינו, ולא נצרף ליראה דבר אחר, עבודתנו תהיה רחוקה [מהמטרה הנרצית]. כי ראינו, ושמענו וכן הנסיון יורה, כי מאוד יכבד על האדם שנקבע בלבבו להיות יראת ד' פרושה על עקשותו, ואפילו אם יעמול בה מספיק, עדיין לא תשלוט היראה ברעיונו אפילו כדי אפס קצהו לעומת התאוה הגוברת, ומה תוכל היראה לתת מכחה לעומת הנטיה המבלבלת אותנו, וכשחוק הוא להקים כל מזימתה.

לכן כנגד כל מה שיעמול האדם לשים את האמת לנגד עיניו ואת התמימות נר לרגליו להעמיק בה כדי שלא נהיה אבודים לחקור תמיד אחר מעשינו ופרי מחשבותינו, עד אשר יתגלו לפנינו מאויי לבבינו. עד אשר נבוש להחליף שקר באמת, ולהלביש את יסודות הרשע בכיסוי הצדק, ללכת כעור באפילה אשר לא ידע במה יכשל.

(עלי שור ח"א דף קלב). זה שייך לאגדתא יותר מהלכה, שבאגדתא רצו לכסות, ועי' לקמן סי' כט (עי' עלי שור ח"ב קג). ועי' לקמן בשמועות על הגר"ס בשם דעת תורה ח"ג ריד.

³⁰ אחרי כי ידוע שהתורה אינה פסוקה מן השמים ורק נמסרה לחכמי הדור דיירי ארץ בקביעת מועדים בכריתות ומיתות ב"ד הכל כאשר נראה לב"ד של מטה וע"י נפסק הדין בשמים להלכה למעשה ואין לו לדיין אלא מה שענינו ראות, ואם כן הלא צריך הדיין להשלים עצמו במדות תחילה ואז לא יהיה משוחד ואז אין לו לדיין אלא מה שענינו ראות כי יש לו עינים לראות משא"כ אם לא השלים עצמו במדות אז אינו ראוי להיות דיין אף אם פעם א' מכוון אל האמת אין תורתו תורה כלל (חכמה ומוסר ח"א כז).

³¹ עי' מש"כ בגמ' ברכות יז ע"א, שכל טוב לכל עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. פי' רש"י העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא - פירוש שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר, דברק מקום שנהגו (דף נ ע"ב) אמרינו רבא רמי, כתיב עד שמים חסדך וכתוב מעל השמים, כאן בעוסק שלא לשמה כו', והתם איירי במקיים כדי שיכבדוהו, וכן משמע בירושלמי דפירקין. ועי' לקמן אגרת ו' מש"כ רבינו בעניין לשמה.

³² היינו היפך הנטיה.

³³ עי' פי' הגר"א על משלי (יד לג) שהלב הוא כלי למח.

אור ישראל – מאיר המכתב

במה יכשל³⁴:

כן נכון הדבר להעמיק ולהתבונן בתהלוכות העולם, אשר הולכים הנטיות והפיתויים תמיד במרמה. ושאיפת כל א' מהם לצוד נפשות ברשתו, איש איש לפי דרכו. הריקנות תלכדנו בפעמוני הסכלות יתן זהב תמורתה. המתאווה למאכל ומשתה יצודד במכמרתו. ולכל אשר יחפוץ יטנו³⁵ בחנפי לעגי מעוג³⁵. החפץ בכבוד המדומה. חפצו היא רשתו. והחנופה תלכדנו להעניק לכל איש מגמת חפצו. את אשר יהי לאל ידיו לעשות. כן כל אנוש בדרכו ילכד. ואל תבונת נפשו יצפנו הרמאים³⁶. לידע ולהבין במה יאסר לפנייהם למלאות די חפצם. הן אלה קצות דרכם³⁷. ומי יכלכל כל נתיבותיהם תקצר היריעה מהכיל:

גם זאת תכונת האדם בעסקי התבל. להתחכם להיות רואה את הנולד בכל עניניו. לראות לתקן כל דבר טרם יבא הרעה כפי אשר יהי בכחו – עסקי התבל המה ילמדו את האדם עניניה ותהלוכותיה. ואיש איש לפי טבעו המסוגלת כן תקום בידו חכמתה. והמכשלה תחת יד האדם³⁶. ואם לא יתן מקום לשטותו כן תגדל חכמתו. וההרגל והנסיון בכל דבר מושלת.

ולזאת אם התמימות תהיה חזקה לבל ימוטו רגלינו. מה טוב אם נשתמש באלו הדברים בעבודת ה'. להתחכם להכיר את טבעי נפשינו במה נוכל להיות נוחים להתפתות להיות ניצודים [לעבודה באופן שלא נוכל להתחמק ממנה], להטות לבבינו אל עבודת הקדש, להקל על הנסיון, והיראה תתן כח, וכל אחד יחזק את חבירו. חכמת העולם תקל את המשא, והיראה תסייענו. נירא ונפחד מכל פגע רע ועון. ובכך נברח מהמצודות הרעות בעודם רחוקים מאיתנו.

אין בכח העט שלי לכתוב כל מה שיש במחשבותי, ובזה תן לחכם ויחכם עוד³⁷. העסק בדרכי העבודה. המה ילמדו את האדם תהלוכותה. וביותר איש את רעהו ילמד – ואל התמימות ינהלנו ובמצודה יתפשנו. לא למען קנות כבוד. רק למען האמת והצדק. ואל תכונת נפשו לצפון להטות את לבבו אל היראה והתורה! והמכשלה³⁹ תהי

כן נכון הדבר להעמיק ולהתבונן בתהלוכות העולם, אשר הולכים הנטיות והפיתויים תמיד במרמה. ושאיפת כל א' מהם לצוד נפשות ברשתו, איש איש לפי דרכו. הריקנות תלכדנו בפעמוני הסכלות יתן זהב תמורתה. המתאווה למאכל ומשתה יצודד ברשתו שלו עצמו ולכל אשר יחפוץ יטנו, על ידי שתחניפנו תאות האכילה. החפץ בכבוד המדומה, רצונו היא עצמה היא רשת שלו עצמו ללכדו, והחנופה תלכדנו בהעניקה לכל איש את מגמת חפצו, ככל אשר יהיה בידיו לעשות. כן כל אנוש בדרכו ילכד, ואל תבונת נפשו יארבו הרמאים [מפתי השקר של העולם הזה הלכדים את האדם בשקריהם], לידע ולהבין במה יאסר האדם לפנייהם על ידי שיחמלא מאוויים. הן אלה קצות דרכם, ומי יוכל להתחקות אחריכל נתיבותיהם, תקצר היריעה מהכיל.

גם זאת תכונת האדם בעסקי העולם הזה, להתחכם לראות את הנולד בכל עניניו, לדאוג לתקן כל דבר טרם תבוא הרעה כפי אשר יהיה בכחו, עסקי העולם ילמדו את האדם את עניניה ותהלוכותיה. ואיש איש לפי טבעו ילמד את חכמתה. והמכשלה בעניינים אלו מצויה תחת יד שלטון האדם [לימנע מהם או עכ"פ ללמוד מהם לא לשוב על הטעות]. וככל שלא יתן מקום לשטותו [אם ירשה לטעויות למשול במעשי ידיו] כן תגדל חכמתו. שליטה בכל דבר באה מתוך ההרגל והנסיון.

אשר על כן, אם הסכמתנו תהיה חזקה לבל נימוט מה טוב אם נשתמש באלו הדברים בעבודת ה'. להתחכם להכיר את טבעי נפשינו במה נוכל להיות נוחים להתפתות להיות ניצודים [לעבודה באופן שלא נוכל להתחמק ממנה], להטות לבבינו אל עבודת הקדש, להקל על הנסיון, והיראה תתן כח, וכל אחד יחזק את חבירו. חכמת העולם תקל את המשא, והיראה תסייענו. נירא ונפחד מכל פגע רע ועון. ובכך נברח מהמצודות הרעות בעודם רחוקים מאיתנו.

אין בכח העט שלי לכתוב כל מה שיש במחשבותי, ובזה תן לחכם ויחכם עוד. עצם העסק בדרכי העבודה, המה עצמם ילמדו את האדם את דרכיה. ויותר יועיל מכך, שכל א' ילמד את חבירו, ידריכנו אל השלמות, ולבסוף במלכות יתפשנו. לא כדי לקנות כבוד, אלא רק למען האמת והצדק. ולתכונת נפשו יארוב בסתר להטות את לבבו אל היראה והתורה! וכל כשלוך יהיה כנר המאירנו

³⁴ עי' מסילת ישרים פרק ב: הנה ענין הזהירות הוא שיהיה האדם נזהר במעשיו ובעניניו, כלומר, מתבונן ומפקח על מעשיו ודרכיו, הטובים הם אם לא, לבלתי עזוב נפשו לסכנת האבדון חס וחלילה ולא ילך במהלך הרגלו כעור באפלה. והנה זה דבר שהשכל יחייבהו ודאי.

³⁵ תהלים (לה טז) ופי' רש"י, אכילה ושתיה שמחניפין.

³⁶ ישעיה (ג ו). ועי' גמ' (גיטין מג ע"א): והמכשלה הזאת תחת ידך אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל.

³⁷ דהיינו להכיר את החסרונות שלנו ועל ידי החכמה הזאת לעשות הנסיון להיות יותר קל.

³⁸ יש להתייחס אל כל אדם כאילו אין לו בחירה וכאילו הוא מוכרח על ידי טבעו חינוכו הרגלו ונגיעותיו זה יסוד של חכמת העולם (עלי שור ח"א קנו).

³⁹ עי' לעיל הערה 36.

אור ישראל – מאיר המכתב

נר מאיר לעמוד על האמת. אז יבקע כאור השחר צדקינו. אם נשומה נא על פני התבל להבין פניות האדם ושקרותו. אשר ברור בעליל יעמוד לפנינו. מצורף אל התמימות הקבועה. זאת בכחה לגרש כל דבר מוזר ומחשבה בלתי נכונה עם היראה העוזרת.

ולזאת סוף דבר להחזיק בדרכי המוסר. ולהעמיק ולהבין איך להשתמש בחכמת העולם. לחזק המוסרי ולא להרוס ח"ו. ובאין תחבולות אין חכמה. ובאין לימוד אין חכמה מוצאת. ולצורך זה הלימוד יהיה צורך לקרב נפשות אל המוסר. וליסד בחכמת העולם עם היראה ותוקף ההסכמה.

ותוקף התמימות:
ה.

אנחנו נבראים של ה' ית' המחכים לחסדו ומיחלים לרחמיו. במה נזכה [בדין] בעיני אדונינו, ובמה נמצא חן לפניו ית"ש, אם לא בהתדמות מעט בדרכיו. ולכן מכיוון שמדת טובו הפרושה על כל הנבראים ללא תנאי, רק רחמים פשוטים בלי שום התעוררות. כמו כן אנחנו מחוייבים להתחזק בלעזור לחלשים אפילו שאינם מבקשים זאת ואינם עושים דבר לעורר אותנו לכך. עכ"ז מה כוחנו [בכלל], עזרתינו דומה לכלום. הרע התפרץ בכל מקום, והרשעה גוברת, אין מנוס ואין מפלט, אם לא נכנס למחותר ע"מ להפר עצת המזיקים. ובהשכל נוציא לפועל את רצוננו לכבוש את הרשע במאסר של צדק, בכיבול המדות, ובהרחקת התאוות. והוא יסוד הדבר לבנות עליו כלי מצור. אכן מי יכין חומר ולבנים לבנותם, מי יוציא הדבר אל הפועל. אין אדם ישר, גם חסרים הם דעת ותבונה. ולכן אנו בורחים מן המערכה.

וכי אין יראים בישראל? מדוע רחוקה היא התרופה? על יראי ה' להתחזקו לכבוש את הרשע במצודת תאוותיו! ומה יעצרו? הם מוכנים לכל חפץ לבכם להקים את מחשבתם. וכי הגשמיות תמנעם, והאמנם הבושה תבלבלם. האמנם יראי ה' יקראו, אם כך המה דרכי התורה? הלא זה ראשית דבר ה' - שלא יבוש מהמלעיגים! ולסלק מעליו תאוות העולם והבליו. אמנם בדבר זה, התבונה והמוחש יתנגדו זה לזה.

ולזאת נבקש להשכין שלום ביניהם ונרדפה, לדעת מקור היראה, ומאין באה: אם מההרגל היומי, או מהלימוד בדעת ובהשכל. החוש יעיד כי דעת ותבונה אין, אין לה לא מנוחה וגם לא חלק ביראת ה', ואפילו מרחוק אין לה מקום שם. ולזאת צדקו דברי החוש ולא כזבו. ואם כך לא תוסיף התבונה מאומה אם בעיני היראה היא אינה שולטת? [והתשובה היא כן] אכן כל א' מבין כי החוש הוא כלי המוכן לקבל את כל הצורות, ובשינוי הצורה ישתנה החוש. ואם ישתדל לחבר את התבונה

לעמוד על האמת, אז יבקע כאור השחר צדקינו. אם לסתובב בעולם להתבונן את אופני פניות האדם ושקרותו, אשר באופן ברור יעמדו לפנינו, בצירוף הסכמתנו החזקה. יש בזה כח לגרש כל דבר מוזר ומחשבה בלתי נכונה אם נצורף בתורת עזר וסיוע לכך את היראה.

אשר על כן סוף דבר הוא כי יש להחזיק בדרכי המוסר, להעמיק ולהבין איך להשתמש בחכמת העולם ע"מ לחזק את המוסר ולא להרוס ח"ו. ובאין תחבולות אין חכמה. ובאין לימוד אין חכמה מוצאת. ולצורך זה הלימוד יהיה צורך לקרב נפשות אל המוסר. וליסד בחכמת העולם עם היראה ותוקף ההסכמה.

אנחנו נבראים של ה' ית' המחכים לחסדו ומיחלים לרחמיו. במה נזכה [בדין] בעיני אדונינו, ובמה נמצא חן לפניו ית"ש, אם לא בהתדמות מעט בדרכיו. ולכן מכיוון שמדת טובו הפרושה על כל הנבראים ללא תנאי, רק רחמים פשוטים בלי שום התעוררות. כמו כן אנחנו מחוייבים להתחזק בלעזור לחלשים אפילו שאינם מבקשים זאת ואינם עושים דבר לעורר אותנו לכך. עכ"ז מה כוחנו [בכלל], עזרתינו דומה לכלום. הרע התפרץ בכל מקום, והרשעה גוברת, אין מנוס ואין מפלט, אם לא נכנס למחותר ע"מ להפר עצת המזיקים. ובהשכל נוציא לפועל את רצוננו לכבוש את הרשע במאסר של צדק, בכיבול המדות, ובהרחקת התאוות. והוא יסוד הדבר לבנות עליו כלי מצור. אכן מי יכין חומר ולבנים לבנותם, מי יוציא הדבר אל הפועל. אין אדם ישר, גם חסרים הם דעת ותבונה. ולכן אנו בורחים מן המערכה.

וכי אין יראים בישראל? מדוע רחוקה היא התרופה? על יראי ה' להתחזקו לכבוש את הרשע במצודת תאוותיו! ומה יעצרו? הם מוכנים לכל חפץ לבכם להקים את מחשבתם. וכי הגשמיות תמנעם, והאמנם הבושה תבלבלם. האמנם יראי ה' יקראו, אם כך המה דרכי התורה? הלא זה ראשית דבר ה' - שלא יבוש מהמלעיגים! ולסלק מעליו תאוות העולם והבליו. אמנם בדבר זה, התבונה והמוחש יתנגדו זה לזה.

ולזאת נבקש להשכין שלום ביניהם ונרדפה, לדעת מקור היראה, ומאין באה: אם מההרגל היומי, או מהלימוד בדעת ובהשכל. החוש יעיד כי דעת ותבונה אין, אין לה לא מנוחה וגם לא חלק ביראת ה', ואפילו מרחוק אין לה מקום שם. ולזאת צדקו דברי החוש ולא כזבו. ואם כך לא תוסיף התבונה מאומה אם בעיני היראה היא אינה שולטת? [והתשובה היא כן] אכן כל א' מבין כי החוש הוא כלי המוכן לקבל את כל הצורות, ובשינוי הצורה ישתנה החוש. ואם ישתדל לחבר את התבונה

⁴⁰ עי' רש"י ישעיה פרק נד פסוק טז: למעשהו - לצורך גומרו כל צורכו.

אור ישראל – מאיר המכתב

ליראה, אזי גם החוש ישתנה, כעוזר וסומך.

הצורות. ובשינוי הצורה ישתנה החוש. אם בתחבולות יעשה לחבר התבונה ליראה. גם החוש ישתנה. בעין⁴¹ עוזר וסומך:

ולואת ראשית מעשינו לחזק ידיים רפות. לנהלם אל בית הספר לימוד המוסרי. בהשכל ודעת. בלב נכון. ובשפתים דולקים⁴². ולחזור מאמרי חז"ל המלהיבים לב האדם. איש איש די מחסורו אשר יחסר לו⁴³. והיה אם יהי' ה' עמנו לבצע מעשינו. ויכלנו עמוד⁴³. ובזאת מה נכון הדבר לכל איש אשר קרבת ה' יחפצון⁴⁴. להיות שוקד על הדבר. להסיר ולבטל כל מונע ומעכב בתחבולות נכונות ומועילות⁴⁴:

אחת היא המרפא כל נגע ומחלה רעה. ננעי האברים והנפשות. אשר גם בהיות ההרגל עוזר ליראה ולתורה. בלעדי לימוד המוסרי. רחקה מאוד ממטרה הנרצית. המדות מקולקלות, ושורש ההצלחה במלחמת היצר, אשר לשם כך באנו לעולם, נעלם מאתנו. ואנו מפנים את כחותינו רק לאשר רצוננו לעשות [לתיקון המידות]. ומה נאמר [לעשות] עתה, הרי ההרגל [באופן טבעי] מתנגד אל היראה, אם לא נפנה אל התרופה המוסרית, הרי שאין מקום לעבודת ה', וכמעט הדבר לאחר יאוש.

וממילא נמצא כי היא רפואה קלה, אשר פירותיה רבים. מי האיש החפץ חיים, להיות ממזכי הרבים, אשר ככוכבים יזהירו, וצדקתם לעולם לא תמחה, לאור באור החיים⁴⁵. יחטוף המצוה הלזו בזמנה. כי מי יודע מה יולד יום⁴⁵. ואם לא עכשיו אימתי. ועל ידי כך ניבנה גם אנחנו לטוש את הרעיון ולכבוש את היצר ותאוותיו, והבא ללמד נמצא למד:

ראשית דבר יש להכיר את נטיות האדם, ומה מגמתו חפצו ורצונו. וכמה רחוק הוא ממטרת האמת אשר לשמה נברא. וכן כמה ישים רסן לתאוותו כדי להטותו אל העבודה השלימה הזו. רק יגיעת לימוד המוסר, להפכו ליסוד מוסד בכדי ללחום מלחמת חובה [הרי היא] מלחמת היצר. אם ע"י כפיית האברים לעשות היפך הרצון, וכן ע"י ליטוש הרעיון לכפות מעט את הלב. אם בחזרת מאמרי חז"ל במתינות ובעיון. ואם בהעמקת השכל בהרחבת הענינים, לפי נטיית הטבע והרגלו. מה גבהו הענינים האלה, אשר חיובם מצודה

רפואה אחת יש לכל נגע ומחלה רעה, ננעי האברים והנפשות, אשר גם בהיות ההרגל [בתורה ומצות] עוזר ליראה ולתורה, [עכ"ז] מבלי לימוד המוסר, היא מאד רחוקה מהמטרה הנרצית. המדות מקולקלות, ושורש ההצלחה במלחמת היצר, אשר לשם כך באנו לעולם, נעלם מאתנו. ואנו מפנים את כחותינו רק לאשר רצוננו לעשות [לתיקון המידות]. ומה נאמר [לעשות] עתה, הרי ההרגל [באופן טבעי] מתנגד אל היראה, אם לא נפנה אל התרופה המוסרית, הרי שאין מקום לעבודת ה', וכמעט הדבר לאחר יאוש.

וממילא נמצא כי היא רפואה קלה, אשר פירותיה רבים. מי האיש החפץ חיים, להיות ממזכי הרבים, אשר ככוכבים יזהירו, וצדקתם לעולם לא תמחה, לאור באור החיים. צריכים לתפוס את המצוה הזו בעיתה, כי מי יודע מה יהיה מחר, ואם לא עכשיו אימתי. ועל ידי כך ניבנה גם אנחנו לטוש את הרעיון ולכבוש את היצר ותאוותיו, והבא ללמד נמצא למד:

ראשית דבר יש להכיר את נטיות האדם, ומה מגמתו חפצו ורצונו. וכמה רחוק הוא ממטרת האמת אשר לשמה נברא. וכן כמה ישים רסן לתאוותו כדי להטותו אל העבודה השלימה הזו. רק יגיעת לימוד המוסר, להפכו ליסוד מוסד בכדי ללחום מלחמת חובה [הרי היא] מלחמת היצר. אם ע"י כפיית האברים לעשות היפך הרצון, וכן ע"י ליטוש הרעיון לכפות מעט את הלב. אם בחזרת מאמרי חז"ל במתינות ובעיון. ואם בהעמקת השכל בהרחבת הענינים, לפי נטיית הטבע והרגלו. מה גבהו הענינים האלה, אשר חיובם מצודה

ראשית דבר יש להכיר את נטיות האדם, ומה מגמתו חפצו ורצונו. וכמה רחוק הוא ממטרת האמת אשר לשמה נברא. וכן כמה ישים רסן לתאוותו כדי להטותו אל העבודה השלימה הזו. רק יגיעת לימוד המוסר, להפכו ליסוד מוסד בכדי ללחום מלחמת חובה [הרי היא] מלחמת היצר. אם ע"י כפיית האברים לעשות היפך הרצון, וכן ע"י ליטוש הרעיון לכפות מעט את הלב. אם בחזרת מאמרי חז"ל במתינות ובעיון. ואם בהעמקת השכל בהרחבת הענינים, לפי נטיית הטבע והרגלו. מה גבהו הענינים האלה, אשר חיובם מצודה

⁴¹ הג"ר אורי וייסבלום העיר אולי צ"ל באין, ול"נ שצ"ל "כעין".

⁴² היינו חזרה תהיה בקול ובנגינה לעורך התרגשות והתפעלות (עלי שור ח"א צא).

⁴³ שמות (יח כג), ועיי"ש רש"י - וצוך אלהים ויכלת עמוד - המלך בגבורה אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד.

⁴⁴ כאן באה חכמת העולם להקל על העבודה הנ"ל מכתב ב'.

⁴⁵ זה אפילו בפסוקים ומאמרי רז"ל הידועים לשכל מכבר, וז"ל בשערי אור [הקדמת הגר"ב לספר אור ישראל] (סי' ט אות ג): טוב לחזור מאמר מיראה ומוסר כמה פעמים וביחוד כאשר יגיע לאיזה מאמר חז"ל או שאר דברי מוסר אשר ירגיש בנפשו כי יתפעל מזה ויחדור לתוך חדרי לבבו יחזור וישנה עליו בהתפעלות כמה וכמה פעמים עד אשר יהיה חרות על לוח לבבו (שפתי חיים מועדים ח"ב שסו).